PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO
STATE AND SOCIETY
E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299 ROK XXIII: 2023, NR 2

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2023-2-009
Data wpłynięcia: 3.12.2022
Data akceptacji: 17.10.2023

ROZWIĄZANIA KREATYWNE W EDUKACJI PLASTYCZNEJ W PRACY Z DZIECKIEM UZDOLNIONYM NA POZIOMIE EDUKACJI PRZEDSZKOLNEJ I WCZESNOSZKOLNEJ – DOŚWIADCZENIA WYBRANYCH SZKÓŁ

Marcin Cziomer

dr, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego,
Wydział Psychologii Pedagogiki i Nauk Humanistycznych
https://orcid.org/0000-0003-0270-2287

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie możliwości, które współczesna szkoła polska oferuje uczniom uzdolnionym plastycznie, w szczególności na etapach przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Artykuł odnosi się do znaczenia pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie oraz do stanu prawnego i faktycznego pracy z takim dzieckiem w świetle zmian przepisów prawa oświatowego w Polsce w ustawie Karta Nauczyciela. W tym kontekście opisane zostały rozwiązania w pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie w wybranych placówkach oświatowych, a także realne możliwości placówek w tym zakresie. Zgodnie z obowiązującym prawem państwo jest zobowiązane wspierać takich uczniów, jednak z powodu przede wszystkim barier finansowych nakładanych m.in. przez samorządy, wsparcie takie w wielu przypadkach staje się fikcją. Osobne miejsce zajmuje opis pracy z dziećmi uchodźców z Ukrainy, które po wybuchu wojny podjęły naukę w polskich szkołach.

W artykule przedstawiono także wybrane rozwiązania wspierające ucznia uzdolnionego plastycznie – konkursy plastyczne, idee korelacji między przedmiotowej STEAM, plenery malarskie czy warsztaty sztuki ludowej. Na koniec opisano kreatywne rozwiązania w pracy z dzieckiem uzdolniony plastycznie na etapie przedszkolnym wykorzystywane na Uniwersytecie w Debreczynie, a także autorskie spostrzeżenia dotyczące metody i formy pracy z takim dzieckiem w Polsce.

Słowa kluczowe: dziecko uzdolnione plastycznie, pedagogika wczesnoszkolna, techniki plastyczne, plenery, warsztaty, kreatywne rozwiązania plastyczne

Creative solutions in art education with talented child. Based on experience of early education level in chosen schools

Abstract

The purpose of the article is the presentation of a possibilities which contemporary polish school offers to art gifted children especially in order to kindergarten and early education level.

The article refers to importance of the work with art talented child and a legal status and the actual state of a work with child in order to changes in the educational law in Poland in the act "The Teacher's Charter". In this context there were described some solutions of a work with art talented child at chosen educational institutions and their real possibilities in this area. According to the applicable law the State is required to support such students. However for some reasons primarily financial barriers implemented by the Local Governments, such support becomes a fiction. Separate place of the article is devoted to the description of the work with children of refuges from Ukraine, which started their education at Polish schools, after the war broke out.

In the article is also description of a chosen solutions, which support art talented child – art competitions, idea of interdisciplinary corelation STEAM, open-air paintings or workshops of the folk art. At the and there is a description of some creative solutions at work with art talented child in kindergarten and early education level implemented in the University of Debrecen, and also the author's observations concerning the methods and forms of working with such a child in Poland.

Key words: art gifted child, early education, art techniques, open-air painting, workshops, creative art solutions

Wprowadzenie

Artykuł przedstawia wybrane praktyki w pracy z uczniem uzdolnionym plastycznie na poziomie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Przykłady takich działań zostaną opisane na podstawie doświadczenia wybranych szkół i przedszkoli w kraju i za granicą. Analizie poddana zostanie także praca z dzieckiem uzdolnionym plastycznie w Polsce w kontekście zmian przepisów dotyczących finansowania dodatkowych godzin pracy nauczyciela, które mogłyby być przeznaczone na zajęcia z takimi uczniami.

Aktywność plastyczna dzieci na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w większości przypadków jest bardzo wysoka. Dzieci te przeważnie lubią malować, rysować, lepić oraz chętnie wykonują prace nowymi i kreatywnymi technikami plastycznymi. Obok edukacji muzycznej, gier i zabaw towarzyszących edukacji wychowania fizycznego za podstawową formę wyrażania emocji w tym okresie życia z pewnością należy uznać edukację plastyczną. Często cytuje się w tym kontekście wielkiego artystę XX w. Pabla Picassa, który stwierdził, że: „Każde dziecko jest artystą. Jedyny problem to pozostać artystą, kiedy się już

dorośnie". Ogólnie można w pełni zgodzić się z tą tezą, zwłaszcza w odniesieniu do wczesnych etapów edukacji plastycznej dzieci. Należy jednak zwrócić uwagę, że pedagodzy są w stanie rozpoznać znaczne różnice w zainteresowaniach i preferencjach swoich uczniów w zakresie poszczególnych rodzajów edukacji. Mogą oni także dokonać diagnozy w stosunku do dzieci uzdolnionych plastycznie. Jest to możliwe nawet na etapie przedszkolnym, jednak zwłaszcza wczesnoszkolnym. Rolą nauczyciela jest zdiagnozowanie uzdolnień i predyspozycji dziecka celem wczesnego ukierunkowania i rozwoju w dziedzinie, w której uczeń przejawia szczególne uzdolnienia.

W odniesieniu do wskazówek metodycznych, których wypadałoby udzielić nauczycielowi edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej, należy poruszyć następujące zagadnienia.

Przede wszystkim na tym etapie edukacyjnym wytwory plastyczne dzieci postrzegane są przez nie jako rodzaj zabawy. Należy tu stosować zasadę zachęcania. Jeżeli dziecko wykona daną pracę i chce ją kontynuować, trzeba mu to umożliwić. Nie należy nigdy zmuszać dziecka do wykonywania prac plastycznych, gdyż może wywołać to u niego trwałą niechęć do takich zadań.

Kolejną wskazówką jest możliwie jak największe urozmaicenie wykorzystywanych technik plastycznych i tematów. Dla dziecka działania takie będą odkrywcze i zaskakujące. Przede wszystkim nie można kierować do dzieci negatywnych komunikatów w odniesieniu do ich prac ani porównywać ich z pracami innych uczniów.

Kolejnym aspektem efektywnej edukacji plastycznej jest łączenie różnych obszarów aktywność, takich jak ruch, muzyka i tworzenie prac plastycznych.

Znaczenie pracy z dzieckiem uzdolnionym na podstawie badań naukowych

Problematyka pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym oraz diagnoza uzdolnień dzieci w tym zakresie są przedmiotem licznych badań naukowych i publikacji w kraju i za granicą. Z polskich badaczy warto wyróżnić Stanisława Popka, którego badania koncentrowały się zarówno na psychologii twórczości dziecka, jak i diagnozowaniu tych uzdolnień przez nauczycieli[1]. Nieocenione badania nad twórczością dziecka podjął także Stefan Szuman, który już przed II wojną światową zgłębiał to zagadnienie, wydając liczne publikacje naukowe[2]. Należał on do przedwojennej elity polskich pedagogów, którzy badali, także po wojnie, wytwory plastyczne dzieci pod kątem ich szeroko rozumianego rozwoju. Kolejnym wybitnym polskim naukowcem

[1] Zob. S. Popek, *Psychologia twórczości plastycznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.

[2] Zob. S. Szuman, *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej dziecka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.

koncentrującym się na tej problematyce była Irena Wojnar[3], która w swej pracy naukowej skupiała się m.in. na znaczeniu edukacji plastycznej dzieci pod kątem jej działania arteterapeutycznego i wychowawczego.

Pośród nowszych publikacji naukowych na wyróżnienie zasługuje *Nauka – Sztuka – Edukacja. Innowacyjny model diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie* pod redakcją Joanny Aksman, która powstała w wyniku pracy badawczej wielu naukowców koncentrujących się na zagadnieniu diagnozy zdolności plastycznych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w wybranych szkołach w Polsce, Słowenii i Ukrainie[4]. Warto podkreślić charakter porównawczy tej pracy, przedstawiającej kraje Europy o odrębnej niż polska kulturze i tradycji.

Pośród zagranicznych badaczy problematyki warto wspomnieć znanego na całym świecie popularyzatora sztuki dziecięcej w kontekście edukacji Herberta Reada[5]. Duże znaczenie i podwaliny do szerszego spojrzenia na znaczenie aktywności plastycznej dziecka położył również Howard Gardner w swej publikacji naukowej dotyczącej inteligencji wielorakich[6]. Wpływ aktywności artystycznej na rozwój dziecka wydaje się w świetle tej pracy bardzo istotny.

Podsumowując, na podstawie dotychczasowego stanu wiedzy o znaczeniu edukacji plastycznej na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym należy stwierdzić, że stanowi ona bardzo istotny element w rozwoju psychicznym i emocjonalnym dziecka. Uczeń na tym etapie edukacyjnym w dużym stopniu zarówno poznaje świat, jak i interpretuje rzeczywistość dzięki własnym wytworom plastycznym. Na późniejszych etapach edukacyjnych dziecko zyskuje dodatkową wiedzę i umiejętności pozwalające na przyswajanie tekstów oraz wyrażanie swoich myśli w formie pisemnej.

W związku z tym różnorodne techniki plastyczne i umiejętne kierowanie uwagą dziecka na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej pozwalają na przygotowanie go do dalszych etapów edukacyjnych. W toku pracy z uczniem wyłaniają się jego uzdolnienia plastyczne, które w niektórych przypadkach, odpowiednio rozwijane, mogą przekształcić się w trwałą pasję lub nawet wybór przyszłej drogi życiowej. Tym bardziej na nauczycielu spoczywa olbrzymia odpowiedzialność, aby dokonać właściwej diagnozy uzdolnień plastycznych ucznia.

---

[3] I. Wojnar, *Teoria wychowania estetycznego: zarys problematyki*, wyd. 3, PWN, Warszawa 1984.

[4] *Nauka – Sztuka – Edukacja. Innowacyjny model diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie*, red. J. Aksman, Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2013.

[5] H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, tłum. A. Trojanowska-Kaczmarska, wstęp. I. Wojnar, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1976.

[6] H. Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, tłum. A. Jankowski, Media Rodzina, Poznań 2002.

Warunki realizacji postulatu pracy z uczniem uzdolnionym plastycznie w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w kontekście zmian przepisów prawa oświatowego w Polsce w ustawie Karta Nauczyciela

O ile dzieci objęte specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mają zapewnione dodatkowe zajęcia edukacyjne, o tyle w praktyce szkolnej często nie uwzględnia się pracy z uczniem uzdolnionym, choć istnieją ku temu stosowne przepisy w prawie oświatowym. Genezy takiego stanu rzeczy można doszukiwać się w braku finansowania dodatkowych godzin przeznaczonych na zajęcia pozalekcyjne, w tym przypadku zajęcia koła plastycznego. Praca z uczniem uzdolnionym plastycznie w ramach zajęć szkolnych oznacza konieczność prowadzenia dodatkowych zajęć, warsztatów lub innego rodzaju aktywności plastycznych. Wszelka aktywność nauczycieli w tym zakresie wynika często z poświęcania własnego czasu bez otrzymywania wynagrodzenia. W niektórych szkołach jest to regulowane przez tzw. dodatek motywacyjny. Dyrektor danej placówki, nie mogąc uzyskać od samorządu dodatkowych środków na zatwierdzenie prowadzenia tego rodzaju zajęć, decyduje się w ten sposób nagradzać dodatkową pracę tych nauczycieli, którzy pozostają po godzinach w szkole lub w przedszkolu.

Warto przypomnieć krótko historię realizacji art. 42 Karty Nauczyciela[7], odnoszącego się do powyższego zagadnienia. Zajęcia koła plastycznego lub inna forma dodatkowej pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie w wymiarze dwóch godzin tygodniowo często były realizowane w ramach tego artykułu.

W 2015 r., kiedy po wyborach parlamentarnych nastąpiła wymiana elit politycznych, nowa minister edukacji narodowej Anna Zalewska zniosła obowiązek pracy nauczyciela przez dodatkowe dwie godziny, zwane popularnie w środowisku „godzinami karcianymi". Była to naturalna konsekwencja kampanii wyborczej Prawa i Sprawiedliwości, w której posłowie zbierali podpisy pod petycją, aby nauczyciele nie „pracowali za darmo". Ponadto wpływ na zniesienie godzin z art. 42 Karty Nauczyciela miała również decyzja PiS z 2010 r. – posłowie ówczesnej opozycji, a późniejszego obozu rządzącego, zaskarżyli ustawę wprowadzającą godziny karciane do Trybunału Konstytucyjnego, który orzekł zgodność tej ustawy z ustawą zasadniczą[8]. W związku z tym zniesienie tych godzin stało się priorytetem i realizacją sztandarowych obietnic wyborczych PiS.

Zniesienie godzin karcianych w 2015 r. spowodowało, że z jednej strony nauczyciele posiadający w danej szkole etat nie musieli pracować za darmo przez dwie dodatkowe godziny w tygodniu, lecz z drugiej strony samorządy zazwyczaj nie były skłonne finansować tych dwóch godzin przeznaczonych na pracę z dzieckiem uzdolnionym plastycznie. W większości szkół, w których autor

[7] Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. z 1982 r., nr 3, poz. 19 ze zm. oraz tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r., poz. 984), zob. także: ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 1672).

[8] Postanowienie TK z dnia 30 listopada 2011 r., K 21/10, OTK 107/9A/2011.

prowadził swoje badania w tym zakresie, zajęcia takie albo nie funkcjonowały, albo nauczyciele dobrowolnie i za darmo pozostawali po godzinach, aby poświęcić swój czas dzieciom uzdolnionym. Rodzice mogli posyłać swoje dzieci na odpłatne zajęcia poza terenem szkoły.

Zmiany w prawie oświatowym w tym zakresie także nie przyniosły oczekiwanych rozwiązań. We wrześniu 2022 r. Przemysław Czarnek – minister edukacji narodowej i nauki z tego samego ugrupowania politycznego co minister Zalewska, wprowadził jedną nieodpłatną godzinę dodatkową w tygodniu dla nauczycieli[9]. W rozporządzeniu określił ją jako „godzina dostępności" dla dzieci i rodziców, co nie do końca należy uznać za danie możliwości swobodnego prowadzenia zajęć plastycznych z dzieckiem uzdolnionym. Dodatkowo należy zwrócić uwagę, że nauczyciele, którzy pracują w niepełnym wymiarze etatu, np. na pół etatu, są zobowiązani do odbycia takiej konsultacyjnej godziny, zwanej w środowisku „godziną czarnkową", raz na dwa tygodnie lub w wymiarze pół godziny zegarowej co tydzień. W takiej sytuacji trudno przyjąć, że taka „konsultacyjna" godzina może być przeznaczona na prace z dzieckiem uzdolnionym. Niektórzy nauczyciele placówek, w których autor prowadził swoje badania, opowiadali, że rodzice dzieci uzdolnionych plastycznie proponowali, że sami dodatkowo finansowaliby takie zajęcia. Pedagodzy zmuszeni byli jednak odmówić podjęcia się takiej pracy z uwagi na to, że byłaby ona całkowicie niezgodna z prawem. Nauczyciel nie może bowiem pobierać dodatkowego wynagrodzenia za ponadobowiązkową pracę na terenie placówki oświatowej.

W praktyce rodzice dzieci uzdolnionych sami kierują je na odpłatne zajęcia plastyczne, o ile posiadają takie możliwości lub świadomość ich przydatności, co stanowi odrębne zagadnienie. Niestety bywa też i tak, że rodzice ignorują takie uzdolnienia, kierując swoje dzieci na innego rodzaju zajęcia, które w ich mniemaniu otworzą dzieciom drzwi do wielkiej kariery w prestiżowych zawodach. Zagadnienie nadmiernego obciążenia przez rodziców dodatkowymi zajęciami dzieci w wieku wczesnoszkolnym, a nawet przedszkolnym, służące według nich dobru dziecka, stanowi odrębny temat nieobjęty zakresem niniejszej publikacji.

Podsumowując, należy zwrócić uwagę, że obowiązująca ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty nakłada na dyrektora szkoły obowiązek prowadzenia zajęć wyrównawczych m.in. dla uczniów z orzeczeniami z poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęć indywidualnych dla uczniów tego wymagających. Jest w niej również mowa o pracy z uczniem uzdolnionym[10].

---

[9] M. Kowalski, *Lex Czarnek – zmiany w zakresie godzin dostępności*, PortalOświatowy.pl, 24.10.2022, https://www.portaloswiatowy.pl/projekty-aktow-prawnych-dla-oswiaty/lex-czarnek--zmiany-w-zakresie-godzin-dostepnosci-22490.html [dostęp: 14.12.2023].

[10] *Jak pracować z uczniem zdolnym? Jak pomóc mu w rozwoju?*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 24.10.2022, https://www.wsip.pl/blog/jak-pracowac-z-uczniem-zdolnym-metody-definicja [dostęp: 14.12.2023].

Postulat ten w wielu szkołach nie jest realizowany w odniesieniu do dziecka uzdolnionego plastycznie.

Rozwiązania stosowane w pracy z uczniem uzdolnionym plastycznie w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w wybranych placówkach

Jeśli w danej instytucji nie istnieją rozwiązania, na podstawie których na pracę z dzieckiem uzdolnionym plastycznie przeznacza się dodatkowe godziny, to podczas badań własnych nie spotkano się z innymi ciekawymi rozwiązaniami, które pozwalają nauczycielowi poświęcić więcej czasu na pracę z takim dzieckiem.

Najbardziej oczywistym rozwiązaniem tego problemu wydaje się zwiększenie czasu poświęcanego na edukację plastyczną dla dziecka, które takie potrzeby komunikuje. Wadą takiego rozwiązania jest możliwość zaniedbania innych obszarów nauki przez dziecko. Jednak przy rozsądnym rozłożeniu czasu na inne rodzaje edukacji w pewnym stopniu praca ta może być realizowana.

Większość dzieci w okresie wczesnoszkolnym po zakończeniu zajęć przebywa na świetlicy szkolnej, oczekując na przybycie rodziców i opiekunów prawnych. Jeżeli wśród tych dzieci są te uzdolnione plastycznie, istnieje możliwość stworzenia im w tym czasie warunków do wykonywania prac różnymi technikami plastycznymi. Bardzo często wśród nauczycieli uczących na świetlicy są osoby z uprawnieniami do nauki plastyki lub takie, które z uwagi na wykonywaną pracę świetlicową posiadają duże umiejętności w pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie. Ze względu na niewielki wymiar godzin plastyki w szkole, stanowiącej jedną godzinę w tygodniu w klasach IV–VII, wielu z tych nauczycieli celem uzyskania etatu pracuje dodatkowo na świetlicy. Nauczyciele ci mogą często zaproponować uczniom wykonywanie prac plastycznych ciekawymi technikami, udział w konkursach wewnątrzszkolnych i zewnętrznych, a także pomoc przy tworzeniu ciekawych plastycznie dekoracji szkolnych.

Po wybuchu wojny w Ukrainie do wielu krakowskich szkół i przedszkoli dołączyły dzieci uchodźców. Często ich liczba w niektórych placówkach zwiększyła się o kilkadziesiąt osób w różnym wieku, także na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym. W zasadzie na wszystkich etapach edukacji powstały oddziały dla dzieci, które nie umiały jeszcze mówić po polsku. Oddziały takie miały zawsze nauczyciela wspomagającego – tłumacza z Ukrainy, i przeważnie były nazywane oddziałami przygotowawczymi: OP1, OP2, OP3 (numery oznaczają odpowiedni stopień zaawansowania). Po co najmniej półrocznym pobycie w OP, dzieci, które najszybciej nauczyły się języka polskiego, były przydzielane do klas polskojęzycznych. Należy zwrócić uwagę, że już przed wybuchem wojny w wielu krakowskich szkołach do poszczególnych

klas chodziło przynajmniej jedno dziecko emigrantów z Ukrainy, Białorusi lub Gruzji. Dzieci te, znające język ukraiński lub rosyjski, pełniły często rolę osoby wprowadzającej dziecko z OP do klasy i przynajmniej na początku siedziało z nim w jednej ławce. Kiedy jednak nauczyciele uznawali, że zaczyna dochodzić do uwstecznienia znajomości języka polskiego przez dziecko z OP, które rozmawiało tylko po ukraińsku, ponownie dzieci te były rozsadzane do ławek z Polakami. Analogiczne sytuacje miały miejsce z dziećmi emigrantów polskich z Wysp Brytyjskich, których rodzice decydowali się na powrót do Polski, zazwyczaj po Brexicie. Dzieci te izolowały się od klasy i rozmawiały ze sobą po angielsku. Zazwyczaj kończyło się to także przesadzaniem tych dzieci do innych ławek.

Przybycie dzieci uchodźców z Ukrainy w kontekście zajęć świetlicowych spowodowało duże przeludnienie w salach do tego przeznaczonych. Zwiększył się też poziom i tak wysokiego już hałasu. W niektórych szkołach, aby rozwiązać problem przepełnienia klas świetlicowych, sięgnięto do rozwiązania polegającego na podziale dzieci na grupy i odseparowania ich przez poszczególnych nauczycieli. W miarę wolnych klas pedagodzy przeprowadzali w nich zajęcia z dziećmi uzdolnionymi w danej dziedzinie, także tymi uzdolnionymi plastycznie[11].

Dzieci z Ukrainy często przejawiały zainteresowania plastyczne. Można powiedzieć, że dla wielu z nich praca plastyczna mogła posiadać duże walory arteterapeutyczne z uwagi na doświadczenia traumy wojennej. Nauczyciele wychowania fizycznego, którzy także mieli pewną liczbę godzin w świetlicy, zabierali z kolei dzieci przejawiające duże predyspozycje ruchowe do sali gimnastycznej lub, w cieplejszych miesiącach, na boisko szkolne.

Zajęcia plastyczne dla dzieci z Ukrainy odbywały się także w murach Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Był to ciekawy projekt z udziałem studentów i wykładowców, będących tzw. gospodarzami zajęć, w których zawsze uczestniczyli studenci z Ukrainy pełniący rolę tłumaczy. Zajęcia te miały na celu naukę języka polskiego, zabawę, integrację, nawiązanie przyjaźni i przybliżenie polskiej kultury. Przede wszystkim jednak zajęcia te pozwoliły dzieciom na odpoczynek psychiczny od trosk i zmartwień nadmiernych jak na ich młody wiek oraz przelanie na papier w formie plastycznej swoich marzeń. W zajęciach uczestniczyły także dzieci uzdolnione plastycznie w wieku wczesnoszkolnym i przedszkolnym.

Część plastyczna zajęć, które autor przeprowadził z tymi dziećmi, nosiła tytuł „Kocham Ukrainę" i stanowiła rodzaj wyrażenia emocji i tęsknoty za pozostawioną ojczyzną. W pracach powstających w technice pasteli na formacie A3 można było zobaczyć duże zaangażowanie i ładunek emocjonalny.

[11] Z rozwiązaniem takim autor spotkał się w Szkole Podstawowej nr 27 im. Marii Konopnickiej w Krakowie.

Przykłady kreatywnych zajęć plastycznych odpowiadających na ustawowy postulat zapewnienia zajęć edukacyjnych dla dzieci uzdolnionych plastycznie w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej wybranych placówek

Udział w konkursach plastycznych

Do najbardziej kreatywnych i rozwijających artystycznie aktywności uczniów należy udział w konkursach plastycznych – zarówno wewnątrzszkolnych lub tych organizowanych w przedszkolu, jak i zewnętrznych: lokalnych, ogólnopolskich i międzynarodowych. Prace plastyczne mogą powstawać pod kierunkiem nauczycieli podczas lekcji, dodatkowych zajęć, o ile takie funkcjonują, lub w domu. Do nauczycieli należy zachęcenie i zmotywowanie dziecka do wykonania pracy. Już sam udział w tworzeniu pracy konkursowej dostarcza dziecku dużej przyjemności, a gdy dodatkowo uzyska ono jakąś nagrodę lub wyróżnienie, powoduje to wzrost poczucia własnej wartości, satysfakcje, a także pobudza i motywuje do dalszej pracy. Poczucie odniesienia sukcesu przez dziecko uzdolnione jest także istotnym czynnikiem osobowościowotwórczym. Bez względu na to, czy dziecko uzdolnione będzie w przyszłości chciało podążać w kierunku twórczości artystycznej, poczucie sukcesu i satysfakcja pozostają często przez resztę życia. Można także zaobserwować zjawisko przeniesienia tych uczuć na inne obszary i dążenia w nich do analogicznego sukcesu. W obszarze tym można prześledzić biografie wielu wybitnych ludzi, którzy zasmakowali uczucia sukcesu w dzieciństwie i dążyli do doświadczania tego stanu przez resztę życia.

Poza tym naukowcy dostrzegli, że wielu wybitnych badaczy czy intelektualistów poza swoją pracą dodatkowo uprawiało jakiś rodzaj aktywności artystycznej: plastycznej lub muzycznej. Badanie takie prowadził m.in. profesor Michael S. Gazzaniga z University of California[12]. Badania nad kreatywnością i ich związek z sukcesem zawodowym niekoniecznie związanym ze sztuką są obecnie przedmiotem licznych prac w Polsce i na całym świecie[13]. W edukacji natomiast jest popularyzowana koncepcja korelacji między przedmiotowej STEAM (*science*, *technology*, *engineering*, *art*, *maths*), w której już od okresu przedszkolnego i wczesnoszkolnego dzieci przez zabawę, eksperymenty i techniki plastyczne poznają prawa fizyki, stykają się z edukacją przyrodniczą i innymi zagadnieniami, które na późniejszych etapach edukacji będą ułatwiały im ich przyswojenie.

Konkursom plastycznym towarzyszą wystawy pokonkursowe, które w przypadku konkursów wewnątrzszkolnych lub przedszkolnych są prezentowane w specjalnie do tego przeznaczonych miejscach. Wystawy o zasięgu lokalnym, ogólnopolskim lub międzynarodowym odbywają się poza murami placówki

[12] M.S. Gazzaniga, *Tales from both sides of the brain: A life in neuroscience*, Ecco/HarperCollins, New York, NY 2015.

[13] E. Nęcka, A. Gruszka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Trening twórczości*, wyd. 6 zm., Smak Słowa, Sopot 2019.

edukacyjnej i dają możliwość wybrania się na taką wystawę z ich uczestnikami i laureatami. Szczególnie, gdy dziecko uzyskuje w konkursie jakąś nagrodę lub wyróżnienie, ważne jest, aby udać się na ceremonię wręczenia nagród. Już samo przybycie na wystawę pokonkursową i zobaczenie swojej wyeksponowanej pracy, nawet, jeśli dziecko nie uzyskało nagrody, stanowi dla niego powód do zadowolenia.

Plenery malarskie dla dzieci uzdolnionych plastycznie

Kolejną formą pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym jest udział w plenerach malarskich[14]. Przedsięwzięcia takie odbywają się zazwyczaj w ramach wyjść i wycieczek szkolnych. Przygotowanie pleneru malarskiego wymaga pewnej logistyki. Potrzebne są odpowiednie podobrazia, najlepiej w postaci zagruntowanych deseczek lub niewielkich blejtramów, farby, pędzle, naczynia na wodę. Niezbędne są także szmatki lub ręczniki papierowe. Idealnym rozwiązaniem są tzw. sztalugi plenerowe, które można wygodnie złożyć, przenosić oraz transportować.

Kiedy plener malarski odbywa się w pobliżu przedszkola lub szkoły, istnieje łatwy dostęp do bieżącej wody, toalet. W przypadku gdy plener taki odbywa się w pewnej odległości od zabudowań, należy te wszystkie niezbędne rzeczy zapewnić jego uczestnikom. W tym celu należy zapewnić transport dzieciom i sprzętowi. Konieczna jest również odpowiednia liczba nauczycieli, aby zabezpieczyć właściwą pomoc i opiekę nad dziećmi. Podczas pleneru najlepiej stosować jednorazowe kubeczki na wodę i paletki, aby można było je łatwo wyrzucić i pozostawić po sobie porządek.

Plenery są przeważnie organizowane w miesiącach ciepłych, lecz zawsze należy uwzględnić zmienną pogodę i zabezpieczyć się na wypadek deszczu. W sytuacji gdy mamy do czynienia z wysoką temperaturą należy dopilnować, aby dzieci miały nakrycia głowy i zapewnioną wodę do picia. Należy wówczas dokonać – przed wyborem miejsca, w którym będzie się odbywał plener – wizji lokalnej, uwzgledniającej możliwość umiejscowienia uczestników pleneru w cieniu.

Planowanie czasu poświęconego na malowanie również ma duże znaczenie, ponieważ w przypadku tak małych dzieci nie może być ono ani za długie, ani też przesadnie krótkie. Dzieci uzdolnione plastycznie pracują w różnym tempie i czas trwania pleneru powinien być dostosowany do końca pracy najdłużej malującego dziecka. Nasuwa się w związku z tym pytanie: czym zająć dzieci, które pracują w szybkim tempie i ich praca jest na wysokim poziomie, tak że nie ma sensu zachęcać ich, aby domalowywały coś do swoich obrazków? Istnieją co najmniej dwa rozwiązania tej sytuacji. Poza akcesoriami plastycznymi można na taki plener zabrać piłki do gry i inne pomoce dydaktyczne pozwalające na gry

[14] Przykładem takiego pleneru jest cyklicznie odbywający się plener w Więcławicach Starych „Więcławickie impresje".

i zabawy dla dzieci, które szybciej ukończyły pracę. Drugą opcją jest zaopatrzenie się w dodatkowe podobrazia i danie możliwości dzieciom pracującym szybko wykonania jeszcze jednego obrazka, o ile wyrażają taką ochotę. Podstawową zasadą w tym zakresie jest niezmuszanie do dodatkowej pracy, ponieważ może wywołać to w dziecku uczucie buntu lub zniechęcenia. W swoich badaniach autor zetknął się też z pomysłem, który mógłby być zastosowany w takiej sytuacji, wykorzystującym element niespodzianki i zaskoczenia. Nauczyciel może przygotować materiały do wykorzystania jeszcze innej, ciekawej techniki, najlepiej takiej, której dziecko nie zna, i zachęcić je, aby w nagrodę za szybkie namalowanie obrazka wykonało jeszcze jedną pracę w nowej technice.

Od kilkunastu lat plener malarski dla dzieci uzdolnionych plastycznie jest organizowany przez Centrum Kultury i Promocji w Michałowicach. Gromadzi on uzdolnione plastycznie dzieci ze szkół na terenie gminy, choć w przeważającej części są to dzieci ze Szkoły Podstawowej im. św. Królowej Jadwigi w Więcławicach Starych. Idea pleneru została zainicjowana przez Piotra Augustynka, dyrektora szkoły, i Barbarę Mikę, nauczycielkę plastyki. Podczas pleneru w maju 2022 r., po dwuletniej przerwie spowodowanej pandemią COVID-19, w plenerze uczestniczyły także uzdolnione dzieci z Ukrainy. Dość liczna grupa uchodźców zamieszkała bowiem w gminie Michałowice i uczęszcza do szkół na jej terenie. Plener został uwieńczony wystawą poplenerową, która odbyła się w czerwcu 2022 r. jako prezentacja towarzysząca festynowi z okazji święta patrona szkoły w ogrodach przy plebanii zabytkowego osiemnastowiecznego kościoła św. Jakuba Apostoła w Więcławicach. Warto podkreślić, że za materiały plastyczne rodzice dzieci nie ponosili żadnych kosztów, gdyż były one sfinansowane przez Centrum Kultury i Promocji w Michałowicach.

Warsztaty sztuki ludowej

Jedną z form pracy z dziećmi uzdolnionymi plastycznie jest stwarzanie im możliwości uczestniczenia w różnorodnych warsztatach plastycznych. Kluczowe wydaje się urozmaicenie oferty edukacyjnej, wzbogaconej o liczne techniki plastyczne.

Do takich warsztatów można zaliczyć realizację tradycji małych ojczyzn w szkołach i przedszkolach na terenie wielu wsi województwa małopolskiego. Jedna z takich szkół uczestniczyła w programie Erasmus. W ramach wymiany ze szkołą w Portugalii uzdolnione plastycznie dzieci wykonywały wzory ludowe, które potem były skanowane i przetwarzane na zakładki do książek. Takie same prace wykonywały dzieci z Portugalii, po czym następowała wymiana zakładek z obydwu krajów.

Wymiana doświadczeń artystycznych w zakresie inspiracji sztuką ludową z Polski i Portugalii okazała się bardzo owocna. Według podobnych zasad były ozdabiane także deski do krajania mięsa i wędlin. Warsztaty pod kierunkiem pani

Eweliny Janas ze Szkoły Podstawowej im. św. Królowej Jadwigi w Więcławicach Starych charakteryzowały się wysokim profesjonalizmem i estetyką. Niestety po wybuchu pandemii COVID-19 współpraca ta została zawieszona, choć odbyło się kilka spotkań zdalnych.

Od wielu lat w Szkole Podstawowej im. Króla Władysława Łokietka w Zarzeczu koło Wolbromia odbywają się warsztaty wykonywania palm wielkanocnych. Uzdolnione dzieci z tamtejszej szkoły mają okazję wykonać swoją wielkanocną palmę. Urzekające jest, że oprócz nauczyciela prowadzącego warsztaty, uczestniczą w nich czynnie panie z Koła Gospodyń Wiejskich, które zawsze podczas warsztatów są ubrane w piękne stroje ludowe. Jest to także wymiana tradycji o charakterze pokoleniowym, gdyż przeważnie panie z Koła Gospodyń Wiejskich wiekowo odpowiadają babciom dzieci.

Wyczerpując temat pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie, warto wspomnieć o warsztatach malarstwa na szkle. W niektórych szkołach na terenie Podhala, gdzie tradycja ta jest bardzo żywa, są kultywowane warsztaty malarstwa na szkle na podstawie motywów ludowych. Pojawiają się tam motywy religijne lub przedstawiające Janosika i górali.

Wybrane techniki plastyczne wspierające rozwój ucznia uzdolnionego plastycznie – przykłady z Węgier

Nauczyciele często sięgają do różnorodnych technik plastycznych celem urozmaicenia zajęć, a także w celu wspierania rozwoju dzieci uzdolnionych plastycznie w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Można stwierdzić, że im większa różnorodność w stosowaniu tych technik, tym można zaobserwować ciekawsze efekty w pracach dzieci.

Autor, będąc jako wykładowca na wyjeździe w ramach programu Erasmus+ na Węgrzech w Uniwersytecie w Debreczynie (The Faculty of Education for Children and Special Educational Needs) w październiku 2022 r., zaobserwował ciekawe techniki plastyczne stosowane w pracy z dziećmi uzdolnionymi plastycznie. Bardzo ciekawym rozwiązaniem było funkcjonowanie przedszkola przy uczelni. Dawało to szansę studentom na ciągły kontakt z dziećmi i praktykę.

Pierwszą techniką wartą omówienia była praca wyklejana z papieru kolorowego. Tym, co odróżniało tę technikę, było zastosowanie dużej ilości skrawków ręcznie malowanego papieru w wielu wysublimowanych kolorach i ich odcieniach. Praca ta była wykonywana ze starszą grupą przedszkolną.

Wiele karteczek malowanych ręcznie zostało wcześniej pociętych w różne mniejsze i większe kształty, co pozwalało dzieciom na łatwiejszy ich dobór i przyklejanie na kartce. Zabieg taki pozwalał na zastosowanie szerszej palety barw w wyklejance. Ponadto kartki, na których dzieci wykonywały swoje wyklejanki, również były pomalowane farbami za pomocą gąbki. Dzieci mogły

także rysować po swoich pracach. Jedna z dziewczynek, która wybrała do wykonywania wyklejanki kartkę w kolorze cytrynowym, narysowała na niej ołówkiem słoneczko. Zapytana przez nauczycielkę, dlaczego nie wykleiła słoneczka z papieru barwnego, tylko je narysowała, odpowiedziała bez wahania, że przecież tło kartki jest żółte.

Po zakończeniu swoich wyklejanek prowadząca grupę nauczycielka wieszała prace na sznurku, sięgającym od jednego końca sali po drugi, co pozwalało ciekawie i w sposób widoczny je wyeksponować. Wyklejanki były zawieszone odpowiednio wysoko, aby nie przeszkadzały w dalszej pracy.

Inną ciekawą techniką, zaobserwowaną na Węgrzech w pracy z dzieckiem uzdolnionym, było tworzenie kreatywnych kształtów i zabawa w ich przekształcanie za pomocą kaszy kukurydzianej. Dodatkowym walorem tej techniki jest praca manualna i jej sensoryczność. Ponadto dzięki takiej technice i zabawie w przekształcanie form pojawiają się ciekawe skojarzenia, co z kolei rozwija wyobraźnię.

Bardzo podobną techniką było komponowanie obrazów na specjalnych gąbkach z użyciem różnobarwnych skrawków wełny. Po zakończeniu takiej pracy następowało jej utrwalenie za pomocą wody z mydlinami. Dzięki barwnym wełnom i ich utrwalaniu mogły powstawać prace zarówno dwu-, jak i trójwymiarowe.

Ostatnią techniką wartą uwagi było lepienie przez dzieci figurek z gliny, które następnie były wypalane przez nauczycieli w piecu ceramicznym. Figurki takie były często malowane.

Metody i formy pracy z dzieckiem uzdolnionym plastycznie w Polsce – spostrzeżenia autorskie

Z punktu widzenia nauczyciela organizującego pracę plastyczną w przedszkolu czy na etapie edukacji wczesnoszkolnej ważne jest zaplecze z materiałami plastycznymi oraz miejsce na ich przechowywanie, a także suszenie i utrwalanie powstałych prac. Przeważnie w szkołach i przedszkolach w Polsce nie ma miejsca na składowanie takich prac. Najlepszym rozwiązaniem jest wybór najbardziej udanych utworów, oprawienie ich w ramy i stałe wyeksponowanie w placówce. Pozostałe prace, szczególnie te wyjątkowo kreatywne, warto sfotografować i oddać dzieciom.

Ciekawe i pomysłowe zajęcia plastyczne wymagają także odpowiedniego zaplanowania i przemyślenia w zależności od środków, którymi się dysponuje. Działania takie powinny trwać na tyle długo, aby przyniosły wymierne efekty i dały satysfakcję dzieciom z wykonanej pracy, jednak stosownie do grupy wiekowej powinny trwać na tyle krótko, aby dzieci nie uległy zniechęceniu i nudzie. Dotyczy to zarówno technik bardzo klasycznych, takich jak malarstwo,

rzeźba, rysunek czy grafika, jak i najróżniejszych technik o charakterze eksperymentalnym.

Wśród technik plastycznych, które dają duże możliwości zarówno otrzymania kreatywnych efektów, jak i rozwoju zdolności manualnych, warto wyróżnić malowanie dłońmi, piaskiem i ruchomymi kulkami zanurzonymi wcześniej w farbie. W zakresie technik przestrzennych warto wskazać wyplatanie elementów z różnych materiałów, wyklejanie form przestrzennych, a także łączenie ze sobą materiałów i technik. Wszelkie łączone techniki plastyczne przestrzenne pozwalają także nadawać nowe wymiary i znaczenia przedmiotom i tworom natury takim jak kasztany, żołędzie, patyczki, szyszki, kamienie, liście.

Różnorodne techniki plastyczne mogą również uczyć zamiłowania do zwierząt, roślin oraz pobudzać ciekawość i zdolności poznawcze. Prosta technika frotażu pozwala przykładowo poczuć dziecku różnorodność materii nas otaczającej. Używając materiałów recyklingowych i tworząc z nich rzeźby, dziecko już na wczesnym etapie edukacyjnym styka się z problematyką ekologii i ochrony środowiska.

W przypadku dzieci uzdolnionych plastycznie zdeterminowanie i koncentracja na wykonywanej pracy mogą być znacznie dłuższe. Tym bardziej należy wprowadzać im nowe i różnorodne techniki plastyczne, zarówno płaskie, jak i przestrzenne. Idealna wydaje się sytuacja, w której uczeń uzyskuje stale nowe bodźce w postaci ciekawych materiałów i narzędzi plastycznych. Należy zachować jednakże pewną elastyczność w tym zakresie. Niektóre dzieci z uwagi na swój temperament przywiązują się do jednej techniki plastycznej i przez dłuższy czas chcą ją uprawiać. Nie należy wówczas zmuszać dziecka do zmiany.

W Polsce istnieje możliwość szerokiego zastosowania plastyki w projektach uwzględniających korelację międzyprzedmiotową – dzieci mogą uzupełniać wiedzę, wykonując różnego rodzaju technikami prace plastyczne powiązane z zagadnieniami przedstawianymi praktycznie na wszystkich przedmiotach. Dzięki takim projektom dziecko zarówno uczy się, jak i bawi, tworząc prace plastyczne.

Podsumowanie

Podsumowując, praca z dzieckiem uzdolnionym plastycznie w Polsce wymaga od nauczycieli dużo kreatywności i wiedzy. Sztuką jest wydobyć z dziecka jego pasję i umiejętnie ją rozwijać, aby nie doznało podczas tego procesu zniechęcenia i rozczarowania.

Z przytoczonych rozwiązań systemowych w polskiej edukacji wynika, że choć w polskim prawie oświatowym można znaleźć liczne przepisy nakładające na nauczycieli obowiązek pracy z takim dzieckiem, to brak jest równocześnie odpowiedniego wsparcia materialnego.

W sytuacji takiej dziecko uzdolnione może liczyć tylko na to, że trafi na nauczyciela z pasją, który poświęci mu swój prywatny czas, lub w przypadku zaangażowanych w ten proces rodziców będzie rozwijało swój talent na odpłatnych zajęciach w domach kultury lub prywatnych zajęciach artystycznych.

Bibliografia

Borzym I., *Uczniowie zdolni. Psychologiczne i społeczne determinanty osiągnięć szkolnych*, PWN, Warszawa 1979.

Dziecko i sztuka: recepcja, edukacja, wsparcie, terapia, red. M. Knapik, przy współpr. K. Krasoń, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003.

Galewska-Kustra M., *Szkoła wspierająca twórczość uczniów: teoria i przykład praktyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.

Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, tłum. A. Jankowski, Media Rodzina, Poznań 2002.

Gazzaniga M.S., *Tales from both sides of the brain: A life in neuroscience*, Ecco/HarperCollins, New York, NY 2015.

Grzesiak K., *Kształtowanie kompetencji uczestników zajęć placówek wychowania pozaszkolnego do świadomej partycypacji w kulturze*, [w:] *Kompetencje – kształcenie – ewaluacja. W poszukiwaniu innowacyjnego modelu kształtowania i oceny kompetencji uczniów młodszych / Competence – education – evaluation: in search of innovative models for the development and the evaluation of young students' skills*, red. J. Aksman, A. Doušková, J. Gabzdyl, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2015, s. 91–106.

Jak pracować z uczniem zdolnym? Jak pomóc mu w rozwoju?, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 24.10.2022, https://www.wsip.pl/blog/jak-pracowac-z-uczniem-zdolnym-metody-definicja [dostęp: 14.12.2023].

Kowalski M., *Lex Czarnek – zmiany w zakresie godzin dostępności*, PortalOświatowy.pl, 24.10.2022, https://www.portaloswiatowy.pl/projekty-aktow-prawnych-dla-oswiaty/lex-czarnek-zmiany-w-zakresie-godzin-dostepnosci-22490.html [dostęp: 14.12.2023].

Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010.

Nauka – Sztuka – Edukacja. Innowacyjny model diagnozy, metod, form pracy i opieki nad uczniem zdolnym plastycznie, red. J. Aksman, Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2013.

Nęcka E., Gruszka A., Orzechowski J., Szymura B., *Trening twórczości*, wyd. 6 zm., Smak Słowa, Sopot 2019.

Popek R., *Uzdolnienia plastyczne młodzieży. Analiza psychologiczna*, UMCS, Lublin 1988.

Popek S., *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, wyd. 2, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1985.

Popek S., *Psychologia twórczości plastycznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.

Popek S., *Zdolności i uzdolnienia twórcze – podstawy teoretyczne*, [w]: *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, red. S. Popek, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988, s. 9–39.

Postanowienie TK z dnia 30 listopada 2011 r., K 21/10, OTK 107/9A/2011.

Read H., *Wychowanie przez sztukę*, tłum. A. Trojanowska-Kaczmarska, wstęp. I. Wojnar, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1976.

Szczepańska M., *Edukacja kulturalna dziecka w wieku wczesnoszkolnym*, Impuls, Kraków 2000.

Szuman S., *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej dziecka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. z 1982 r., nr 3, poz. 19 ze zm. oraz tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r., poz. 984)

Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 1672).

Wojnar I., *Teoria wychowania estetycznego: zarys problematyki*, wyd. 3, PWN 1984.